

74. rocznica Nocy Kryształowej na Dolnym Śląsku

Uroczystości w Wałbrzychu i Legnicy

Piotr Piluk

Od kilku lat w Polsce lokalne społeczności miast, które niegdyś były w granicach Niemiec, upamięniają rocznice Nocy Kryształowej. W tym roku Zarząd Główny Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce oraz oddziały stowarzyszenia w Dzierżoniowie, Legnicy i Wałbrzychu wraz z partnerskimi, polskimi instytucjami kultury, zorganizowali w dniach 14-15 listopada 2012 roku obchody 74. rocznicy tego pamiętnego pogromu. Uroczystości odbyły się w dwóch miastach Dolnego Śląska – Wałbrzychu i Legnicy. Ich realizacja stała się możliwa dzięki współpracy z Powiatową i Miejską Biblioteką Publiczną w Wałbrzychu i Legnickim Centrum Kultury. Patronat honorowy nad obchodami rocznicowymi objęli: Aleksander Marek Skorupa – Wojewoda Dolnośląski, Rafał Jurkowlaniec – Marszałek Województwa Dolnośląskiego, Tadeusz Krzakowski – Prezydent Legnicy, Roman Szełemej – Prezydent Wałbrzycha oraz Wojciech Murdzek – Prezydent Świdnicy. Noc Kryształowa dla społeczności żydowskiej to zapowiedź Zagłady. Pomimo tego życie żydowskie w Polsce odrodziło się, a szczególny przykład stanowi właśnie Dolny Śląsk. Dlatego, poza upamiętnieniem rocznicy, istotne było także przywołanie fragmentu niemiecko-żydowskiej historii regionu oraz przedstawienie relacji polsko-żydowskich już po 1945 roku. W programie znalazły się wykłady, prezentacje i koncerty ukazujące różne oblicza historii i kultury Żydów.

Wałbrzych
Otwarcie obchodów 74. rocznicy Nocy Kryształowej w Powiatowej i Miejskiej Bibliotece Publicznej. Od Lewej: Marek Huf z TSKŻ w Dzierżoniowie, Sabina Chrapek z TSKŻ w Wałbrzychu, Renata Nowicka – dyrektor biblioteki, Dora Hiller-Mańczak z TSKŻ w Wałbrzychu i Artur Hofman – przewodniczący ZG TSKŻ. Fot. Sława Janiszewska

to zapowiedź Holokaustu w Europie. Szykany wobec Żydów mieszkających w Niemczech trwały od 1933 roku, kiedy władzę w kraju przejęła NSDAP. Bezpośrednim pretekstem do pogromu był zamach, którego dokonał 3 listopada 1938 roku Herszl Grynszpan – jego ofiarą był Ernst von Rath, sekretarz ambasady niemieckiej w Paryżu. Rodzina Grynszpanów, emigrantów żydowskich z Polski, mieszkała od 1911 roku w Hanowerze i została zmuszona do opuszczenia Niemiec po dojściu do władzy NSDAP. Fakt ten skłonił Herszla Grynszpana do zamachu. Propaganda niemiecka wykorzystała tę okoliczność do uzasadnienia pogromu ludności żydowskiej na niespotykaną dotąd skalę. Ta noc z 9 na 10 listopada 1938 roku jest kojarzona przede wszystkim z płonącymi synagogami – Niemcy zniszczyli ich kilkaset, także w dolnośląskich miastach. Ponadto zbezczeszczyli niemal wszystkie cmentarze żydowskie oraz zniszczyli kilka tysięcy sklepów i mieszkań żydowskich w całym Niemczech. Życie straciło blisko stu Żydów, a ponad dwadzieścia tysięcy wkrótce zostało osadzonych w obozach koncentracyjnych. Pogrom ten miał skłonić niemieckich Żydów do jak najszybszej emigracji i usprawiedliwiać legalny zabór ich mienia. Noc Kryształowa zapoczątkowała eksterminację Żydów w latach dyktatury hitlerowskiej i podczas drugiej wojny światowej.

– Noc Kryształowa uświadomiła europejskim Żydom, że ich byt jest poważnie zagrożony, ale nikt chyba nie przypuszczał, że nastąpi Zagłada i to na tak ogromną skalę – mówił Artur Hofman, przewodniczący TSKŻ. – Naszym obowiązkiem jest pamięć o tej rocznicy, pomimo tego, że nie ma bezpośredniego związku z historią Polski i polskich Żydów. Dzień 9 listopada to także Międzynarodowy Dzień Walki z Faszyzmem i Antysemityzmem. Poprzez obchody tej rocznicy pragniemy zwrócić uwagę, do jakiego zła może doprowadzić nienawiść na tle rasowym i nietolerancja. W 1938 roku społeczeństwo niemieckie zniewolone przez reżim hitlerowski pokazało światu, jak zamierza się rozprawić z Żydami. Przy okazji warto zaznaczyć, że Żydzi byli tylko jedną z grup mniejszościowych deprecjonowanych w hitlerowskich Niemczech. Obecnie chcemy przypominać o tym, aby przestrzegać przed takimi zachowaniami i postawami. Przy okazji pragniemy zaprezentować szerokiemu gronu odbiorców różne aspekty kultury żydowskiej, tak, aby mogli zapoznać się ze specyfiką naszej społeczności w duchu wzajemnego poszanowania i zrozumienia. Dzisiejsza Polska jest krajem bardzo przychylnie nastawionym do Żydów, co nasza organizacja docenia i cieszy się z takich okoliczności.

Noc Kryształowa (niem. Kristallnacht) to pogrom ludności żydowskiej w Niemczech, który miał miejsce w nocy z 9 na 10 listopada 1938 roku, również w większości miast Dolnego Śląska, który wówczas znajdował się w granicach III Rzeszy. Pogrom zainicjowały władze państwowe i miał on zorganizowany charakter. Wielu historyków uważa, że była

Dwudniowe obchody 74. rocznicy Nocy Kryształowej na Dolnym Śląsku rozpoczęły się 14 listopada w Wałbrzychu od zapalenia zniczy, już po zmierzchu, w miejscu zburzonej synagogi przy ul. Św. Jadwigi. Podczas tego symbolicznego spotkania Sabina i Kazimierz Chrapkowie zaprezentowali zgromadzonym obraz przedstawiający tę świątynię – dziś nie ma po niej żadnego śladu, stoi tam nowy budynek. Później wszyscy udali się do siedziby Powiatowej i Miejskiej Biblioteki Publicznej przy wałbrzyskim Rynku. Tam gości przywitani: Artur Hofman – przewodniczący TSKŻ, Renata Nowicka – dyrektorka biblioteki, Dora Hiller-Mańczak i Sabina Chrapek z wałbrzyskiego TSKŻ oraz Marek Huf i Bela Flajs z dzierżoniowskiego TSKŻ. Potem nastąpiła prezentacja „Ślady kultury niemieckich Żydów na Dolnym Śląsku”, odnosząca się bezpośrednio do tematyki rocznicowej. Po niej, Tamara Włodarczyk z Uniwersytetu Wrocławskiego wyświetliła publiczności film „Der jidyszer jiszuw in Niderszlezje (Osiedle żydowskie na Dolnym Śląsku)” w reżyserii Natana Grossa i Jakuba Rotbauma, (prod. Kinor 1947). Jest to absolutnie unikalny, piętnastominutowy zapis funkcjonowania społeczności w fazie jej rozkwitu. Później Tamara Włodarczyk wygłosiła wykład „Społeczność żydowska na Dolnym Śląsku w latach 1945-1989” stanowiący w dużej mierze uzupełnienie i wyjaśnienie filmu. Po przerwie uczestnicy mogli wysłuchać koncertu w wykonaniu wałbrzyskiej grupy Klezmerado, a przed nim skosztować m.in. czuleni przygotowanego w ramach poczęstunku przez Kazimierza Chrapka. Warto podkreślić fakt, że na obchodach w Wałbrzychu pojawili się m.in. Dariusz Tokarz – pełnomocnik wojewody dolnośląskiego ds. mniejszości narodowych, Leon Susmanek – pełnomocnik marszałka województwa dolnośląskiego ds. mniejszości narodowych, Susanne Schade z Fundacji Krzyżowa oraz przedstawiciel Stowarzyszenia Górnicza Pamięć. Obchody rocznicy zbiegły się z Dniem Kultury Żydowskiej, który biblioteka organizuje od kilku lat.

Uroczystości rocznicowe w Legnicy miały miejsce następnego dnia, 15 listopada. Również rozpoczęły się od zapalenia zniczy w miejscu zburzonej synagogi przy ul. Piarkarskiej. Przybył na nie Tadeusz Krzakowski – prezydent miasta i jeden z patronów honorowych, który przemawiał wspólnie z Arturem Hofmanem. Podobnie jak w Wałbrzy-

Wałbrzych
Na uroczystości pojawili się m.in. przedstawiciele władz samorządowych, patronujących uroczystościom – pełnomocnicy ds. mniejszości narodowych: Dariusz Tokarz z Dolnośląskiego Urzędu Wojewódzkiego oraz Leon Susmanek z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego.
Fot. Sława Janiszewska

Wałbrzych
Zespół Klezmerado w składzie Włodzimierz Brzeziński (skrzypce), Paweł Stuczyński (instrumenty klawiszowe) i Bartosz Warkoczyński (klarnet).
Fot. Piotr Piluk

chu, tak i w Legnicy na miejscu nieistniejącej synagogi znajduje się nowy budynek. Prezydent Tadeusz Krzakowski, zadeklarował przy tej sposobności, że w przyszłym roku władze miasta we współpracy z TSKŻ wmurują stosowną tablicę pamiątkową. Po zapaleniu zniczy zgromadzeni udali się do siedziby Legnickiego Centrum Kultury, w dawnej Akademii Rycerskiej. Tam przywitani ich Artur Hofman i Grzegorz Szczepaniak – dyrektor LCK. Program przygotowany dla publiczności był bardzo podobny, jak

dzień wcześniej. Na podkreślenie zasługuje natomiast fakt, że dopisali działacze legnickiej społeczności żydowskiej, m.in. – Szymon Rajchman, Mojsze Sznajser, Henia i Lejba Szklarowie z TSKŻ oraz Adela Spektor i Mikołaj Zilberman z GWŻ. Po wykładach i filmie odbył się koncert grupy Klezmerado, w położonym w pobliżu klubie muzycznym Spizarnia. Obydwa koncerty – i w Wałbrzychu, i w Legnicy – cieszyły się dużym uznaniem publiczności. Trio Klezmerado powstało w 2009 roku z inicjatywy klarnecisty Bartosza Warkoczyńskiego, który wspólnie z Włodzimierzem Brzezińskim i Pawłem Stuczyńskim rozwinął zespół do dzisiejszej postaci. Muzyka żydowska, klezmer-

Legnica
Tadeusz Krzakowski – prezydent miasta i jeden z patronów honorowych obchodów oraz Artur Hofman – przewodniczący TSKŻ, przemawiają na początku uroczystości, w miejscu, gdzie niegdyś znajdowała się synagoga.
Fot. Piotr Piluk

Legnica

Znicze w miejscu zniszczonej w 1938 roku synagogi zapalili m.in. Adela Spektor z GWŻ, Tamara Włodarczyk z Uniwersytetu Wrocławskiego i Szymon Rajchman z TSKŻ.
Fot. Piotr Piluk

ska od zawsze była ich pasją, powstała jednak idea aby pasja wydostała się z domowych czterech ścian i ujrzała światło dzienne. Motorem do rozwoju zespołu był pierwszy koncert w klubie TSKŻ w Wałbrzychu i wsparcie pro-

Partnerami TSKŻ przy organizacji obchodów 74. rocznicy Nocy Kryształowej na Dolnym Śląsku byli: Stowarzyszenie Nigdy Więcej, Fundacja „Krzyżowa” dla Porozumienia Europejskiego oraz Centrum Informacji i Rozwoju Społecznego

Legnica

W miejscu zniszczonej w 1938 roku synagogi zapłonęły znicze, które postavili przedstawiciele władz miasta, organizacji żydowskich i mieszkańców.
Fot. Piotr Piluk

Legnica

Koncert zespołu Klezmerado w klubie muzycznym Spizarnia zapowiedzieli Grzegorz Szczepaniak – dyrektor LCK i Artur Hofman – przewodniczący TSKŻ.
Fot. Piotr Piluk

wadzącej go Sabiny Chrapek. Od tego czasu Klezmerado prężnie działa na dużych i małych scenach Dolnego Śląska. Muzycy, na co dzień związani z Filharmonią Sudecką, występowali w wielu miejscach, m.in.: podczas Dni Kultury Żydowskiej oraz Koncertów Hawdaloowych w Synagodze pod Białym Bocianem we Wrocławiu. Utwory, które grają nawiązują do tradycji muzyki klezmerskiej, a znane melodie brzmią o wiele ciekawiej we własnych aranżacjach, którymi w dużej mierze zajmuje się Paweł Stuczyński, ale też i pozostali członkowie dokładają swoje pomysły do ostatecznej formy. Trio wykonuje także przeboje muzyki musicalowej i filmowej, a w szczególności takiej, która czerpie inspiracje z tradycji i kultury żydowskiej. Paweł Stuczyński jest pianistą, kontrabasistą, kompozytorem i aranżerem, Bartosz Warkoczyński – klarncistą, a Włodzimierz Brzeziński – skrzypkiem.

we Wrocławiu. Wśród patronów medialnych znaleźli się: Radio Wrocław, Telewizja Wałbrzych, wałbrzych24.com. Podczas obydwu dni czynne było stoisko „Słowa Żydowskiego” w związku z jubileuszem dwudziestolecia redakcji. Projekt plakatu na tę okazję wykonał Witold Popiel – współpracownik Stowarzyszenia Nigdy Więcej. W przyszłym roku TSKŻ planuje również organizację obchodów rocznicowych – wszystko wskazuje na to, że na znacznie większą skalę, gdyż minie wówczas 75 lat od zająć i pogromu Żydów, mających miejsce w czasie Nocy Kryształowej.

List od Wojewody Dolnośląskiego**WOJEWODA DOLNOŚLĄSKI**

Wrocław 23 października 2012 r.

szanowny Panie,

Serdecznie dziękuję za propozycję objęcia Patronatem Honorowym 74. Rocznicy Nocy Kryształowej organizowanej przez Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce. Przyjmuję tę propozycję z największą przyjemnością.

Na skutek zmian, jakie dokonały się w wyniku drugiej wojny światowej, Polska z kraju o różnorodnej strukturze narodowej stała się państwem niemal jednolitym etnicznie. Wykorzystując ten fakt władze komunistyczne propagowały model państwa, w którym trudno było o miejsce dla mniejszości narodowych. Dopiero po 1989 roku pojawiła się możliwość przywrócenia im należnych praw. Sprawilo to, że do dziś wiedza na temat poszczególnych mniejszości w polskim społeczeństwie jest niewielka.

Jestem przekonany, że organizowana Rocznicą Nocy Kryształowej pozwoli na upamiętnienie tych wydarzeń oraz przyczyni się do przywołania fragmentu niemiecko-żydowskiej historii regionu, a także przedstawienia relacji polsko-żydowskich po 1945 roku.

Proszę przyjąć moje najserdeczniejsze życzenia wielu sukcesów i wszelkiej pomyślności oraz wytrwałości w realizacji tego przedsięwzięcia.

Z poważaniem

Aleksander Marek Skorupa
Wojewoda Dolnośląski

List od prezydenta Wałbrzycha

Wałbrzych, 17 października 2012 r.

W nawiązaniu do treści Pana pisma, dotyczącego organizacji przez Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce obchodów 74. rocznicy Nocy Kryształowej, pragnę poinformować, że rozumiejąc rolę tego wydarzenia w historii nie tylko Żydów, ale także całej Europy, z wyróżnieniem, a jednocześnie odpowiedzialnością, przyjmuję propozycję objęcia ww. obchodów patronatem honorowym Prezydenta Miasta Wałbrzycha.

Mord dokonany na Żydach, w nocy z 9 na 10 listopada 1938 roku na terenie nazistowskich Niemiec, stanowił nie tylko dotkliwy cios dla narodu żydowskiego, ale był również niechlubną zapowiedzią dalszych okrucieństw, jakie przyniosła II wojna światowa. Pamięć o tych wydarzeniach stanowi istotny element naszej kultury i musi być ciągle podtrzymywana, aby już nigdy nie doszło do wydarzeń, w wyniku których, z powodu wszelkiej dyskryminacji, śmierć ponoszą niewinni ludzie.

Liczę, że obchody 74. rocznicy Nocy Kryształowej przyczynią się do jeszcze mocniejszego upamiętnienia tych wydarzeń w Polsce, a także uświadomią społeczeństwu ogrom cierpienia, jaki dotknął Żydów i inne narody ze strony nazistów, jeszcze przed wybuchem II wojny światowej.

Z poważaniem

Roman Szelemej
Prezydent Wałbrzycha

Patroni honorowi obchodów 74. Rocznicy Nocy Kryształowej na Dolnym Śląsku:

Aleksander Marek Skorupa – Wojewoda Dolnośląski,
Rafał Jurkowlaniec – Marszałek Województwa Dolnośląskiego,
Tadeusz Krzakowski – Prezydent Legnicy,
Roman Szelemej – Prezydent Wałbrzycha,
Wojciech Murdzek – Prezydent Świdnicy.

Autor, Piotr Piluk, był koordynatorem uroczystości ze strony TSKŻ. Wcześniej przygotowywał podobne obchody w 2008 roku w Warszawie i w 2009 roku w Legnicy. Podczas tegorocznych zaprezentował pokaz slajdów „Ślady kultury niemieckich Żydów na Dolnym Śląsku” w oparciu o własne fotografie dokumentalne.